

On Yedinci ve On Sekizinci Yüzyıllarda Avrupa ve Türk Harp Sahalarında Piyade Muharebe Alanı Taktikleri: Avusturya Ordusunun Farklı Koşullara Verdiği Karşılıklar

Infantry Battlefield Tactic in the Seventeenth and Eighteenth
Centuries on the European and Turkish Theatres of War:
The Austrian Response to Different Conditions

Alexander BALISCH*
çev. Dilek KARABACAK**

Bu makale, Avusturya ordusunda Türklere karşı yapılan savaşların etkisiyle yaşanan gelişmeler odağında 17. ve 18. yüzyıllarda askerî taktiklerde yaşanan değişimlere genel bir bakış sunmayı amaçlamaktadır. Makale sınırlarının gereği olarak, genelleştirmelere ve hatta kimi yerlerde basitleştirmeye başvurulacak; yalnızca piyade sınıfının muharebe alanındaki taktikleri ele alınırken, topçu ve süvari sınıflarının taktiklerine çok sınırlı biçimde değinilecektir. Bunun yanı sıra, “küçük savaşlar” tartışması ile lojistik sorunları da ele alınmayacaktır.

Daimî profesyonel ordular ile standartlaştırılmış ve resmîleştirilmiş (talimnamelere bağlanmış) 18. yüzyıl ileri hat taktiklerinin oluşturmasını sağlayan siyasi ve teknik gelişmeler, Avrupa'daki tüm orduları etkilemişti. Bununla birlikte, Avusturya

* Makale Künyesi: Balisch, Alexander “Infantry Battlefield Tactic in the Seventeenth and Eighteenth Centuries on the European and Turkish Theatres of War: The Austrian Response to Different Conditions”, *Studies in History and Politics / Etudes d'histoire et de politique* (1983), c. 3, Issue 4, ss. 43-60.

** Öğr. Gör., Millî Savunma Üniversitesi, Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü, Yakınçağ Anabilim Dalı, E-posta: dkarabacak[at]msu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5223-6774.

Geliş Tarihi/Received: 16.07.2023
Kabul Tarihi/Accepted: 12.12.2023

ordusu, diğer Batı ve Orta Avrupa ordularının aksine, *Erbfiend*'ı yani geleneksel düşmanı olan Türklere karşı başarıyla mücadele etmek için farklı taktik ve stratejik konseptler geliştirmek zorunda kalmıştı. Düşman Türk ordusu, diğer ordularla karşılaştırıldığında, birçok açıdan belirgin farklılara sahipti.

Osmanlı İmparatorluğu, aşırı derecede bağlılık gösterdiği tek bir amacı bulunan bir düşmandı ve bu amaç “Hristiyan Avrupa’yı fethetme ve Avrupa’yı İslamiyet saflarına katma” yönündeydi. Osmanlı ordusu hafife alınacak bir tehdit değildi. Türkler, Avusturya’ya karşı savaş sahasına kolayca ordu çıkarabilmekteydi ve Türk ordusu, Habsburg Hanedanlığı’nın toplayabileceği kuvvetlerden sayıca çok daha üstündü. Dahası, 18. yüzyılda Avrupa uluslarının konvansiyonel ordularına karşı kullanılan taktikler, sahip olduğu “yabani sürüleri” resmîleştirilmiş (talimnamelere bağlanmış) Avrupa harp koşullarına uymayan Türkler karşısında etkisiz kalmaktaydı. Bu nedenle, Avusturyalılar, savaş taktikleri açısından Avrupa genelindeki gelişmelere karşılık vermenin yanı sıra, konvansiyonel olmayan bu askerî soruna karşı başarıyla mücadele etmek için de farklı yöntemler bulmak zorundaydı.

Avrupa’da 17. ve 18. yüzyıllar boyunca, silah yapımı ve üretimindeki değişimlerle ilerlemelerin ve ayrıca bu yüzyıllardaki uzun savaş dönemlerinde elde edilen uygulamaya yönelik deneyimlerin sonucunda taktik düşünceler ve uygulamalar adım adım değişmekteydi. Bu yöndeki daimî talebin sonucu olarak tüm harp sistemi sürekli bir dönüşüm içine girmişti.

14. yüzyıl öncesinde, Avrupa ordularının asıl vurucu gücü, şövalyelerin oluşturduğu süvari sınıfıydı. 15. yüzyılda disiplinli piyade sınıfının, özellikle İsviçreli mızraklı askerlerin ve bunların benzeri olan Alman *Landsknechte*’lerin¹ ortaya çıkması, şövalyelerin oluşturduğu süvari sınıfının sonunu getirdi. Süvari sınıfı, 17. yüzyılda silahaltına alınan askerlerin teşkil ettiği bir kuvvet haline dönüşmesinin ardından, Avrupa orduları içinde görece önemini yeniden kazandı. Otuz Yıl

¹ Almanca kökenli *Landsknechte* kelimesi “toprağın hizmetkârı” olarak çevrilebilir (ç.n.). Kutsal Roma İmparatorlu I. Maximilian’ın tarafından İsviçreli askerlerine karşı durabilecek güçte bir askerî zümre olarak kurulan Landsknechte, 15. yüzyılda ve 16. yüzyılın başında önemli bir paralı asker sınıfı haline gelmişti.

Savaşları sırasında, süvari sınıfları geleneksel bir orduda askerlerin en az yarısını oluşturmaktaydı².

Otuz Yıl Savaşları sırasındaki alışılmış muharebe düzeni, her biri sekiz ilâ on asker derinliğinde olan ve kanatlarında süvarilerin yer aldığı iki ya da üç piyade karesi hattına sahipti. Her bir piyade karesinin merkezinde mızraklı askerler yer alırken, kanatlar ve kimi zaman da ön hat tüfekli askerlerle çevrelenmekteydi. Tüfeklerin doldurulması ve ateşlenmesi yavaş ve hantal bir işlemdi ve ateş etme yöntemi olarak *caracole* [yarım çark] yöntemi³ kullanılmaktaydı. Savaş sırasında, daha hızlı ateş edebilen tüfeklerin geliştirilmesinin ve altı sıra askerden oluşan daha dar piyade karelerinin oluşturulmasının sağladığı imkânlarla takım ateşi yöntemi⁴ geliştirilmiş ve tüfekli askerlerin kullanımını artmıştı. Tabur yapısı, aşamalı biçimde, ani saldırı görevlerinin yanı sıra ateşli silah kullanımını için de donatılmış bir kuvvet yapısı haline dönüşmüştü.

17. yüzyılın başında piyade sınıfının büyük kısmını teşkil eden mızraklı askerlerin sayısı, bu savaş sırasında belirgin şekilde azalmıştı. Avusturyalı Feldmareşal Montecuccoli'nin ordusundaki mızraklı askerlerin sayısı, 1670 yılına gelindiğinde, piyade sınıfının yalnızca üçte birini oluşturmaktaydı⁵.

Feldmareşal Montecuccoli, gelişmiş silah üretiminin sonucu olarak artan ateş gücüne rağmen, “silahların kraliçesi” olarak adlandırdığı mızrağın piyade sınıfı için hâlâ önemli olduğunu düşünüyordu⁶. Montecuccoli, artık kendi karelerini oluşturan tüfekli askerlerin süvari saldırısı karşısında tek başlarına direnebileceklerine inanmıyordu⁷. Bu nedenle mızraklı askerlerin oluşturduğu kareler arasındaki tüfekli asker hattının (çok geniş olması halinde düşman süvarilerinin cephe hattında

² Hans Delbrück, *Geschichte der Kriegkunst*, c. 4, Walter de Gruyter, Berlin 1962, s. 328.

³ Bu manevrada, ilk sıradaki askerler ateş ettikten sonra ortadan iki yana ayrılmakta ve tüfeklerini yeniden doldurmak için son sıranın arkasına çekilmekteydi. Diğer sıralar da birbiri ardına aynı manevrayı yapmaktaydı.

⁴ Takım, taburun bir alt bölümünü oluşturmaktaydı. Her tabur içindeki takımların sayısı taburlara göre değişiklik göstermekteydi.

⁵ Raimund Motecuccoli, *Besondere und geheime Kriegsnachrichten*, Weidmann, Leipzig 1736, s. 24.

⁶ Raimund Motecuccoli, *Besondere und geheime Kriegsnachrichten*, s. 12.

⁷ Raimund Motecuccoli, *Besondere und geheime Kriegsnachrichten*, s. 14.

gedik açabileceğini düşündüğünden) yetmiş ilâ seksen askerden⁸ daha geniş olmaması konusunda ısrarcıydı. Söz konusu zamanın koşulları düşünüldüğünde, Feldmareşal Montecucoli'nin bu savı sağlam bir temele sahipti. Örneğin Fransız Mareşal Turenne, 1674'te, merkezine tüfekli askerlerini yerleştirdiği mızraklı askerler karesi oluşturmuş ve piyadelerini Alman süvari hücumuna karşı korumuştur. Alman süvarileri bu hattı delme girişiminde bulunmaya cesaret edememişti⁹.

Montecucoli altı sıradan oluşan mızraklı asker düzenini korumaktaydı. Feldmareşal, daha az sayıda sıradan oluşan düzenin saldırılara karşı fazlasıyla savunmasız kalacağını; buna karşılık altıncı sıradaki askerlerin mızraklarının ilk sıradaki askerlerin yanına ancak erişmesi nedeniyle daha çok sıradan oluşan düzenin de işe yaramaz olacağını düşünüyordu¹⁰. Montecucoli'ye göre, muharebe düzeninde ordu hâlâ iki hattan oluşurken her bir hatta alt sıra piyade ve üç sıra süvari yer almalıydı. Tabur, piyadelerin taktik birimiydi ve genellikle 1280 askerden oluşması önerilirdi ki bunların 480'i mızraklı asker, 720'si tüfekli asker ve 80'i de görevleri taarruza geçen düşman süvarilerinin arasına 'sızmak' olan kalkan taşıyıcısıydı¹¹. 18. yüzyıla kadar sürdürülen genel uygulama muharebe düzeninin her iki kanadına da süvarilerin yerleştirilmesini öngörse de Montecucoli piyade taburları ile süvari gruplarını dönüşümlü kullanmayı tercih etmekteydi.

17. yüzyılın son yıllarında, silahların ve taktiklerin gelişimindeki değişim hızı daha da arttı. Bu dönemde birbirini takip eden iki taktik değişikliği getiren iki farklı yenilik uygulamaya konuldu: bunlar güvenilir ve daha hızlı ateş edebilen çakmaklı tüfeklerin geliştirilmesi ve süngünün icat edilmesiydi. Söz konusu çakmaklı tüfeklerin geliştirilmesi, muharebe düzeninde sıra sayısının (Avusturyalıların 1700 yılı civarı uygulamaya başladığı gibi) önce dörde ve ardından da üçe indirilmesini sağladı. Sıra sayısındaki bu son azaltma, yavaş yavaş tüm Avrupa ordularınca kabul edildi. Örneğin Prusya 1718'de üç sıralı düzen uygulamasına geçerken, Avusturya ordusu 1757'ye kadar dört sıralı düzen uygulamasını korudu.

⁸ Raimund Motecucoli, *Besondere und geheime Kriegsnachrichten*, s. 20.

⁹ Hans Delbrück, *Geschichte der Kriegkunst*, c. 4, s. 305.

¹⁰ Raimund Motecucoli, *Besondere und geheime Kriegsnachrichten*, s. 20.

¹¹ Raimund Motecucoli, *Besondere und geheime Kriegsnachrichten*, s. 23 f.

Mızrakların değeriyle ilgili süregiden tartışmalar, çakmaklı tüfeklere hem ateşli silah hem de ani saldırı silahı olma özelliğini kazandıran süngünün icat edilmesiyle nihayet sona erdi. Düşman mızraklarını kılıçlarıyla kırabilen Türk süvarileri karşısında yaşadıkları deneyim, Avusturya ordusunun 17. yüzyılın son yıllarında mızraklı vazgeçip süngü takılmış çakmaklı tüfek kullanmaya başlayan ilk ordu olmasının nedeni olarak kabul edilebilirdi¹². Avrupa'nın diğer orduları da sonraki on yıl içinde Avusturya'nın ortaya koyduğu bu örneği takip etti. Mareşal de Saxe gibi bazı askerî teorisyenlerin mızrak kullanımının terk edilmesinden müteessir olmasına rağmen, mızraklar sonsuza dek ortadan kalktı.

İki ateş etme yöntemi, daha çok tercih edilen yöntemler olarak öne çıktı: her bir takımdaki asker sıralarının birbiri ardına ateş ettiği ve devamlı ateşli korumak için tabur içindeki takımların tüfeklerini dönüşümlü kullandığı takım ateşli en çok tercih edilen yöntem olurken bunu her bir asker sırasının birbiri ardına ateş ettiği yöntem takip etti. Muharebe sırasında düzenli takım ateşini sürdürmek zor oluyordu; iki ya da üç tur düzenli ateşin ardından, her bir asker az ya da çok kendi temposuna göre ateş ediyordu. 18. yüzyılın ilk yarısında ideal atış düzenine en çok yaklaşan tek ordu, daha önce görülmemiş düzeyde talim yapan ve askerlerini disipline eden Prusya ordusu olmuştı. Düşmana doğru ilerleyen ordu, genellikle, ateş etmek için durmak zorundaydı. Askerleri yeniden harekete geçirmek zor olduğundan birçok general ateş etmeden taarruza geçilmesini savunuyordu. Avusturyalılar bu hareket tarzını 1742'deki Chotusitz Muharebesi'nde denemiş ancak Prusyalıların isabetli ve sürekli ateşli karşısında ağır zayıat vermişti¹³.

Süngünün hem saldırı hem savunma silahı olarak kullanım olasılıklarının farkına yavaş yavaş varılmıştı. Süngü ilk olarak çakmaklı tüfeğin namlu ağızına yerleştirildiğinden, süngü çıkarılmadan tüfekle ateş edilemiyordu. Bu nedenle ancak düşmanla asıl temas sağlanmadan hemen önce tüfeğe takılabilmekteydi. Süngü yuvasının icat edilmesiyle bu sorun ortadan kalktı. Yine de sabit süngülü tüfekle ateş etme imkânına 18. yüzyılın ilk on yılında ulaşılmasına rağmen, Prusyalıların bu tarz

¹² Johann G. Hoyer, *Gechichte der Kriegskunst*, c. 2, Rosenbusch, Göttingen 1799, s. 84.

¹³ Johann G. Hoyer, *Gechichte der Kriegskunst*, c. 2, s. 529.

tüfekleri kullanmaya başladığı 1732 yılına kadar ordularda sabit süngülü tüfekler yaygın kullanıma alınmadı¹⁴. Burada işaret edilmesi gereken bir başka husus ise, mızraklı çatışmalar gibi, sabit süngülerin kullanıldığı göğüs göğse muharebelerin de nadiren yaşandığı gerçektir¹⁵.

Avrupa ordularında tek tipte silahlandırılmış piyadelerden ve artırılmış ateş gücünden oluşan ince hat düzeninin avantajlarının ve etkilerinin farkına da yavaş yavaş varılmıştı. Ancak Prusya ordusu bu durumun istisnasını teşkil etmekteydi. Prusyalı generaller, bu yeni dizilimden ve getirdiği olasılıklardan en iyi şekilde yararlanmak için olağanüstü düzeyde disiplinin ve yoğun talimlerin gerektiğini görmüştü. Diğer ordular hâlâ yavaş ve ölçülü atış talimleri yaparken, Prusya ordusu mümkün olan en yüksek hıza ulaşmayı hedeflemekteydi. Avusturya ordusu sonraki yıllarda atış talimlerini arttırmasına ve daha yüksek ateş hızına ulaşmasına rağmen, Prusyalılarla karşılaştırıldığında, daha yavaş ve kontrollü atışlara yoğunlaşmıştı.

1740 yılına gelindiğinde, Prusya ordusu, Avrupa'nın en iyi talimli ve en disiplinli ordusuna dönüştü. Buna karşın, Avusturya ordusu Maria Theresa'nın Habsburg tahtına çıkmasından önceki yirmi yıl içinde bir çöküş döneminden geçmekteydi. Maria Theresa'nın babası VI. Charles, askerî konulara çağdaşı Prusyalı I. Friedrich Wilhelm'le aynı düzeyde ilgi göstermemişti. Liderliği döneminde Avusturya ordusuna tarihindeki en büyük başarılarını yaşatan Savoy Prensi Eugene, yaşlanmış ve ordu teşkilatı üzerinde kurduğu sıkı kontrolü kaybetmişti. Dahası, Prens Eugene mükemmel bir saha komutanı ve doğuştan bir lider olmasına rağmen ne askerî düşünceye katkıda bulunabilmiş ne de bir askerî teori ekolü geliştirebilmişti¹⁶.

Prusyalılar tüm piyade alaylarınca uyulması gereken ilk eğitim talimnamesini 1702'de hazırlarken, Avusturya ordusunda (hem piyade hem süvari olmak üzere) farklı alaylar kendi eğitim talimnamelerine ancak tüm ordu için ilk talimnamelerin yayımlandığı 18. yüzyılın ortalarında sahip olabildi. Söz konusu alay talimnameleri birçok açıdan, özellikle de gelişmelerin uygulanması ve emirlerin dile getirilme

¹⁴ Johann G. Hoyer, *Gechichte der Kriegskunst*, c. 2, s. 90.

¹⁵ Hans Delbrück, *Geschichte der Kriegskunst*, c. 4, s. 309.

¹⁶ Max Braubach, *Prinz Eugen von Savoiem*, c. 5, Oldenbourg, Munich 1963, s. 346 ff ve 353.

biçimleri açısından birbirinden farklıydı. Aynı zamanda talim ve disiplin de büyük ölçüde göz ardı ediliyordu¹⁷.

Bu farklı uygulamalar doğal olarak karmaşaya yol açmış; özellikle 1720’lerde ve 1730’larda Avusturya ordusundaki disiplin bozulmuştu. Avusturya Harp Şûrası bu sıkıntıların farkındaydı ve 1714’te genel talimnamelerin oluşturulabilmesi için tüm alaylardan eğitim ve hizmet talimnamelerini göndermelerini talep etti. 1717’de Württemberg Dükü Feldmareşal Alexander, Bevern Prensi ve diğer generallere imparatorluk ordusu piyade sınıfı için bir talimname hazırlamaları emredildi. Prens Eugene taslağı onaylasa da ordudaki barış ve birlik ortamını sürdürmek istediğinden kendi alaylarını kurup yetiştiren ve soylu ailelerden gelen albaylara karşı gelecek değişiklikleri uygulamak istemediğinden harekete geçmedi¹⁸. 1737’de kurulan bir askerî komisyon bu görevi nihayet tamamladı ve tüm alaylarca kullanılacak ilk piyade eğitim talimnamesi Harp Şûrası tarafından yayımlandı. Ancak 1737-39’da Türklerle yapılan savaşlar ve 1741-48 Avusturya Veraset Savaşları nedeniyle bu tek tip eğitim talimnameleri uygulamaya konulamadı. Maria Theresa, 1750’lerde yazdığı “*Political Testamen*”¹⁹ içinde, tahta geçtiği dönemde ordusunda herhangi bir genel talimname olmamasından yakınırken şunları söylemişti: “*yürüyüşlerde, eğitimlerde, kısacası her türlü uygulamada her birlik birbirinden farklı hareket etmekteydi; biri seri ateş yöntemini kullanırken, diğeri yavaş ateş etmekteydi; aynı komut sözcükleri farklı birlikler için farklı anlamlara gelmekteydi.*”²⁰

Yukarıda sözü edilen savaşlar sırasında yaşanan askerî talihsizlikler, bu acınası koşulların neden olduğu sonuçları açıkça gözler önüne sermişti. Ancak söz konusu talihsizliklerin yalnızca Avusturya ordusunda yaşanmadığı da unutulmamalıdır. Avusturyalılar, 1741-48

¹⁷ Alexander Balisch, “Die Entstehung des Exerzierreglements von 1749”, *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs*, (1974), c. 27, s. 171 f.

¹⁸ Avusturya eğitim talimnamelerinin aciliyeti hakkındaki ayrıntılı tartışma için bkz. Alexander Balisch, “Die Entstehung des Exerzierreglements von 1749”.

¹⁹ “Siyasi Akit” (ç.n.). Siyasi otobiyografi olarak adlandırılabilir bu metin, babasının 1740 yılındaki ani ölümünden sonra hazırlıksız bir şekilde 23 yaşında Avusturya tahtına çıkan Maria Theresa’nın ülkesinin güçlü ve zayıf yönlerine dair değerlendirmelerini ve ülkesi ve kendi varisleri için geleceğe yönelik değişim önerilerini içermektedir.

²⁰ Maria Theresa, *Maria Theresa’s Politisches Testament*, ed. Joseph Kallbrunner, Walter de Gruyter, Viyana 1952, s. 72.

savaşlarında Prusyalılar karşısındaki her muharebeden yenilgiyle ayrılırken, Fransa, Bavyera ve İspanya ordularına karşı giriştikleri büyük çatışmalardan galip çıkıyordu.

Nihayet 1748’de tüm ordu teşkilatında reformları başlatmak amacıyla bir askerî reform komisyonu kuruldu. Bu komisyondaki görüşmelerin sonuçlarından biri, tüm Avusturya ordusu için eğitim ve hizmet talimnamelerinin uygulamaya konulması oldu²¹. Yeni talimnameler taktik konsept ve uygulamalarda büyük değişiklikler içermese de bu talimnamelerin ve düzenlemelerin sıkı biçimde uygulanması, ordu kalitesinin büyük ölçüde artmasını sağladı. Avusturya ordusu, Yedi Yıl Savaşı’nda ve Bavyera Veraset Savaşı’nda Prusya ordusunun dengi olduğunu kanıtladı. Avusturya’nın Yedi Yıl Savaşı’ndaki muharebelerde aldığı yenilgilerin suçlusu olarak ordunun bizzat kendisinden ziyade yetersiz generallerin yönetimi gösterilebilirdi. Tabii ki bu reformlar, Maria Theresa yönetiminde devlette yapılan kapsamlı reform çalışmalarının yalnızca bir kısmıydı ve yönetimin başarılı şekilde merkezileştirilmesi ve bu sayede soyluların güç kaybı olmasaydı başarıya ulaşamazdı²². 1749-51 talimnameleri, Feldmareşal Lacy’nin 1769 tarihli eğitim talimnamesinin uygulamaya konulmasına kadar ana hatları değişmeden uygulanırken; 1769 tarihli eğitim talimnamesi Avusturyalılarca yüzyılın son yıllarına kadar kullanıldı. 1757’deki Kolin Muharebesi’nden sonra bu talimnamede önemli bir değişiklik yapıldı ve piyade dizilim düzeni üç sıra askere indirildi.

Bir bütün olarak bakıldığında, Avusturya ordusu tarafından Orta Avrupa harp sahasında 18. yüzyıl boyunca kullanılacak olan muharebe düzeni, yukarıda bahsedilen piyade sınıfı asker sıralarının üçe indirilmesi istisnası dışında, yüzyılın ilk yıllarından beri görece değişmeden devam

²¹ Bkz. Alexander Balisch, “Die Entstehung des Exerzierreglements von 1749”, s. 171 f.

²² Yönetimle ilgili bu reformlar, reformların nedenleri, uygulamaları ve sonuçları hakkında bkz. Friedrich Walter, *Die Österreichische Zentral Verwaltung*, ed. Heinrich Kretschmayr, A. Holzhausen, Viyana, 1938; Friedrich Walter, *Die Theresianische Staatsreform von 1749*, Verlag für Geschichte und Politik, Viyana, 1958. Ayrıca bkz. daha yakın tarihli çalışmalar olarak Franz Szabo’nun değerli araştırmaları ve özellikle de “Kaunitz and the Reforms of the Co-Regency of Maria Theresa and Joseph II 1756-1780” (University of Alberta Doktora Tezi, Alberta 1976). Bu son çalışma yakın bir zaman içinde yayımlanacaktır.

etmişti. Tüm Avrupa'da harp düzeni standartlaştırılmış ve resmîleştirilmiş (talimnamelere bağlanmış) hale gelmekteydi. Ordular iki hat halinde oluşturulmakta ve bunlara yedek askerlerden oluşan üçüncü bir olası hat da eklenebilmekteydi. Piyadeler merkezde yer alırken, süvariler kanatlarda konuşlandırılmaktaydı. Bu nedenle kanatları koruma görevi neredeyse tamamen süvarilere verilmekteydi. Bu, aynı taktik ilkelere uyan ordular karşısında kabul edilebilir bir uygulamaydı. Ancak Türklerle yapılan savaşlarda durum çok daha farklıydı. Burada sözü edilen muharebe düzeni, Türkler karşısında çok zayıf kalmaktaydı.

Avrupa ve Türk harp sahalarında uygulanan topçu taktikleri arasında büyük fark bulunmaması nedeniyle, bu makalede topçu sınıfının gelişimine ve topların 18. yüzyıl boyunca muharebelerde taktik kullanımına kısaca değinilecektir.

VI. Charles'ın hükümdarlığı döneminde, Avusturya topçu sınıfında ordudaki genel bozulmayla aynı doğrultuda bir çöküş yaşanmıştı. Maria Theresa'nın hükümdarlığı döneminde, Avusturya ordu teşkilatının geneline yönelik reformlar sırasında Avusturya topçu sınıfını tamamen ıslah eden ve güçlendiren isim, Liechtenstein Prensi Wenzel oldu. Topçu sınıfının taktik konuşlanması, Avrupa harp sahasında 18. yüzyılın tüm orduları tarafından benzer şekilde uygulandı. Daha ağır sahra topları piyade sınıfının önünde, mümkün olduğu yerlerde kanatların arkasında veya daha yüksek mevkilerde ve muharebe düzeninin arkasında bataryalar halinde konuşlandırılmaktaydı. Genellikle üç ve altı librelik toplardan oluşan küçük çaplı toplar ise piyade taburlarının arasına yerleştirilmekte ve bu taburlarla birlikte kullanılmaktaydı.

Türk süvarilerin üstünlüğü (aşağıya bakınız), Avusturyalıları Türk ordularıyla yaptıkları açık alan muharebeleri sırasında topçu sınıfı konuşlandırılmasında küçük bir değişiklik yapmak zorunda bıraktı. Daha ağır sahra topları muharebe düzeninin gerisinde ve kanatlarında tahkim edilmiş noktalara yerleştirilmekte ve aynı zamanda kendileri de korunaklı konumlarda yer alan nispeten güçlü piyade müfrezeleri tarafından korunmaktaydı. Alaylara ait daha küçük çaplı toplar, piyade karelerinin köşelerine yerleştirilmekte ve piyadeler tarafından etkin biçimde korunmaktaydı. Avusturyalılar ayrıca hafif süvari sınıfı askerlerini de Türkler karşısında Avrupalı düşmanları karşısında olduğu kadar etkin kullanamamıştı. Araziye çıkan sipahiler, genellikle Avusturyalıların sahip olduğu Hussar askerlerinden sayıca çok daha fazlaydı. Bu nedenle,

müfrez Hussar birlikleri hayli savunmasız kalmakta ve Türkler karşısında Küçük Savaş (*Kleiner Krieg*) konuşlandırmaları önemli sonuçlar getirmemekte ve çatışmalarda etkili olamamaktaydı.

II

17. yüzyılın sonlarında ve 18. yüzyılın başlarında harpte yaşanan önemli değişimler ve özellikle tüm Avrupa orduları tarafından uygulamaya konularak sıkı şekilde uyulan ileri hat taktiklerinin gelişimi ile Türk ordusunda yaşanan değişiklikler arasında herhangi bir paralellik bulunmamaktaydı. Avusturya ordusu, bu nedenle, Hristiyan Avrupa ordularının kurallarına ve taktik yöntemlerine uymayan bir düşmanla mücadele etmek için taktik düzenler ve ilkeler geliştirmek zorunda kalmıştı.

16. yüzyıldan 18. yüzyılın sonuna kadar, Türkler (diğer Avrupa monarşilerinin yanı sıra) Habsburglara karşı neredeyse aralıksız sürdürdükleri savaşlar sırasında, Avrupa harp tarihinde önemli rol oynamış ve Habsburg topraklarına karşı her yerde ve her zaman mevcut bir tehdit teşkil etmişti. Türkler, Hristiyan Avrupa'nın Doğu karşısındaki tek savunma hattı olan Viyana surları önüne iki kez dayanmış; hatta 1683'teki ikinci Viyana Kuşatmasından sonra bile tehdit oluşturmayı sürdürmüştü. Bu tehdidin yavaş yavaş ortadan kalkmasını sağlayan tek şey ise 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması oldu. Bu noktadan sonra, Türk saldırıları tehlikesi yerine Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasının Balkanlar'da neden olduğu sorunlar, Habsburg Hanedanlığı için sıkıntı yaratmaya başladı.

17. ve 18. yüzyıllardaki Türk ordusu, teşkilatı, harp yöntemleri, silahları, disiplini ve maneviyatı açısından bakıldığında, zamanın Avrupa ordularından belirgin ölçüde farklıydı. Türk ordularının sahip olduğu maneviyatın ve gücün temelinde Müslümanların (gerekirse) kılıç zoruyla İslam dinini yaymasını şart koşan İslami öğretiler mevcuttu. Bu göreve ilham veren dini taassubun büyük kısmı, Balkanlar üzerinden Avrupa'nın fethine yönlendiriliyordu. Görevlerine yönelik fikrisabitleri, Türkleri ve saldırgan tabiatlarını harekete geçiriyordu. Türkler, düşmanlarına ve esirlerine karşı sergiledikleri (ve Hristiyanlar tarafından barbarca olarak nitelendirilen) tavırları nedeniyle, Habsburg ordularının gözünde en çok korkulan düşman haline gelmişti (Bu psikolojik etki aşağıda daha ayrıntılı ele alınacaktır).

Türk orduları genellikle sayısal güç olarak düşmanlarından çok daha üstün durumdaydı. Özellikle süvari birlikleri, Habsburgların toplayabileceği süvari sayısından çok daha fazlaydı. Türkler büyük bir savaş için kolaylıkla 100.000 askeri muharebe alanına sürebiliyordu. Çoğu çatışmada, Avusturya ordusu karşısına yaklaşık iki kat asker çıkıyordu.

Türk ordusunun hayli karmaşık teşkilat yapısına dair kapsamlı bir inceleme, bu makalenin sınırlarını aşacaktır. Bu nedenle burada sultanın ordularıyla ilgili kısa bir özetle yetinilecektir.

Türk ordusunun iki ana bölüme ayrıldığı söylenebilir: bunlardan biri nispeten daha küçük olan daimî ordu iken, diğeri Avrupa devletlerindeki beylerin toplama birlikleri, milisleri vb. güçlerle kısmen karşılaştırılabilen farklı unsurlara sahip kuvvetlerdi. İlk kategorideki birlikler, sultanın elit süvari sınıfı askerleri olan kapıkulu sipahileri ile üst düzey piyade sınıfı askerler olan yeniçerilerden oluşmaktaydı. Ancak 18. yüzyıla geldiğinde bu iki grup da geçmişteki etkinliklerinin ve disiplinlerinin büyük bölümünü kaybetmişti. Başlangıçta Hristiyanlardan oluşan ve kışlayla ve disiplinle sınırlı hayatları olan yeniçerilerin, 17. yüzyılın sonlarından itibaren ticaret ve zanaatla uğraşmalarına izin verildi; ayrıca evlenmelerine de müsaade edildi ve böylece babadan oğula geçen bir yeniçeri sınıfı ortaya çıktı. Bunun yanı sıra, eski devşirme sistemi 1685'te kaldırıldı ve Türk kökenlilerin de Yeniçeri sınıfına alınmasıyla bu kuvvetin homojenliği bozuldu. Disiplin ve savaş ruhu da aşamalı olarak azadı. Tüm bunlara rağmen, kapıkulu sipahileri ve yeniçeriler, 18. yüzyıl boyunca Türk ordularının belkemiğini oluşturmayı sürdürdü.

Osmanlı İmparatorluğu topraklarının farklı köşelerinden gelen ve içlerinde hem Müslümanların hem de Hristiyanların bulunduğu yedek askerleri içeren toplama birliklerdeki asker sayısı, yukarıda sözü edilen düzenli birliklerdeki askerlerden çok daha fazlaydı. Bunların arasında (kapıkulu sipahileriyle karıştırılmaması gereken) tımarlı sipahiler de vardı. Beylerin toplama askerleri Türk ordusunun büyük bölümünü oluşturmaktaydı. Farklı türlerdeki birlikler birbirinden hayli farklı kalitede ve güvenilirlikteydi ve dönemin kaynakları tüm Türk birliklerindeki savaş ruhunun ve disiplininin 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl boyunca aşamalı olarak azaldığına işaret etmekteydi. 1664'teki Saint Gotthard Muharebesi'nin galibi olan Feldmareşal Montecuccoli,

Türklerin “harpte örnek bir ordu” olduğunu söylemekteydi. Montecuccoli, Türklerin savaşı sadece kendi avantajına olan bir zamanda başlatma bilgeliğine övgüde bulunmakla kalmamış; aynı zamanda harekât tarzının verimliliğini de övmüştü. Türkler, Saint Gotthard’da aldıkları ağır yenilginin ardından bile, düzen içinde geri çekilip ikinci bir taarruz da başlatabilmiştir²³. Türklerin bu kabiliyetlerindeki belirgin azalma, müteakip savaşlarda giderek daha çok dikkat çekti. Habsburg Hanedanlığı için esef verici bir şekilde, Prens Eugene’nin 18. yüzyılın ilk yıllarındaki başarılarının ardından Avusturya ordusunda da kalitenin düşmesi nedeniyle, Türkler 1716-18 savaşlarından sonra bile Avusturyalılar için ciddi tehlike oluşturmayı sürdürdü.

Feldmareşal Neipperg, Avusturya Harp Şûrası’na hazırladığı 1769 tarihli notunda, yeniçeriler ile sipahileri zorlu düşmanlar olarak görmekte ve Balkanlar’dan gelen diğer askerlerin de övgüye değer disipline sahip olduklarını kabul etmekteydi. Feldmareşal özellikle Balkanlar kökenli askerlerin geri çekilirken bile düzenlerini koruduklarını ve böylece düşmanın karşı taarruz yaşama korkusuyla bu birlikleri takip etmediklerini belirtiyordu. Neipperg, öte yandan, taarruzları geri püskürtüldükten sonra karmaşa içinde kaçmaya meyleden Asya’dan ve “diğer uzak diyarlar”dan gelen birliklere pek az saygı gösteriyordu²⁴.

J. H. Hoyer, 1799’da basılan *Geschichte der Kriegskunst*²⁵ adlı eserinde ne Avusturya ordusunun ne de Türk ordusunun 1737-39 Savaşı sırasındaki performansından övgüyle söz etmişti; yazar “gerçekten kaybettiğinizden daha fazlasını kaybetmemek için düşmanınızın Türkler olması gereklidir.” demişti²⁶. 1737-39 Savaşı’nda gözle görünür hale gelen Avusturya ordusunun moralindeki çöküşe, üstün yetenekli generallerin yokluğu da eşlik etmişti. Bu savaştaki komutanlardan hiçbiri Montecuccoli’nin veya Prens Eugene’nin dengi değildi. Prens Eugene’nin son yıllarında ordu üzerindeki sıkı kontrol ortadan kalkmış ve orduda genel bir çöküş yaşanmaya başlamıştı. Maria Theresa yazdığı

²³ Georg Wilhelm Von Valentini, *Der Lehre vom Krieg*, c. 3 (Der Türkenkrieg), J. W. Boike, Berlin 1822, s. 1.

²⁴ Avusturya Savaş Arşivleri, Viyana, *Mem* 1-6, 1769.

²⁵ Savaş Sanatı Tarihi (ç.n.).

²⁶ Johann G. Hoyer, *Gechichte der Kriegskunst*, c. 2, s. 15.

Political Testament içinde (kendisinin tahta çıkmasından hemen önce) babasının ordularının hep yenilgiye uğramasına şaşırılmamak gerektiğini ifade ediyordu²⁷. Söz konusu savaş sırasında Avusturya ordusunun yaşıdığı talihsizliklere yol açan eşit derecede önemli bir başka unsur olarak uygulanan taktikler gösterilebilir. Avusturya ordusu, Montecuccoli ve Prens Eugene'nin komutası altında Türklere karşı verilen savaşlarda, piyade sıralarından oluşan iki hat arasındaki kanatları kapatarak uzun bir dikdörtgen düzeni uygulamaktaydı. 1737-39 savaşında ise bu yöndeki önlem sıklıkla göz ardı edilmişti²⁸.

1730'lara gelindiğinde Avrupa harp sahasında standart düzen olarak kabul edilen (ve merkezde dört sıra piyade sınıfı askerler ile kanatlarda süvari sınıfından oluşan) *ordre de bataille* (muharebe düzeni) içinde ordular genellikle iki hat olarak konuşlandırılmaktaydı ama bu düzen Türklere karşı savaşta kullanıma uygun değildi. Türk sipahileri karşısında sayılarının hayli az kalması nedeniyle, Avusturyalı süvariler, ordunun muharebe düzeninde kanatlar için yeterli koruma sağlayamıyordu. Ayrıca Türkler hiçbir zaman doğrudan cephe hattına saldırmıyor; bunun yerine cephe hattının farklı noktalarına ayrı ayrı ve dönüşümlü taarruzlara çıkıyordu. Türkler sıklıkla kanat taarruzu ve hatta Avusturya ordusu cephe hattının gerisinden taarruzlar gerçekleştiriyordu. Hat düzeni bu nedenle son derece savunmasız kalmaktaydı.

Türkler, 18. yüzyıl boyunca, sistemli bir *ordre de bataille* (muharebe düzeni) kullanmamıştı. Türk ordusu açık arazide genellikle yanaşık düzende ama herhangi bir belirli plana bağlı kalmadan piyade ve süvari sınıflarının dönüşümlü yerleşimiyle konuşlanmaktaydı²⁹. Nizami dizilim içindeki disiplinli taarruzlar Türkler tarafından bilinmemekteydi. Dönemin Avusturyalı generalleri, bu tür Türk taarruzlarını “yabani sürüler” olarak nitelendiriyor; Türk sipahilerinin yalnızca sayıca üstün olmakla kalmadığını, aynı zamanda Avusturya süvarilerine göre daha

²⁷ Maria Theresa, *Maria Theresa's Politisches Testament*, ed. Joseph Kallbrunner, s. 72.

²⁸ Avusturya Savaş Arşivleri, Viyana, *Mem* 1-8, 1769.

²⁹ Georg Wilhelm Von Valentini, *Der Lehre vom Krieg*, c. 3 (Der Türkenkrieg), s. 6 ff. Ayrıca bkz. Rus askerî tarihçisi A. K. Baiov'un hazırladığı kapsamlı bir özet olan A. K. Baiov, *Russkaia armii v tsarstvovanie Imperatristsy Anna Ioannovny*, S.G. Knorus, St. Petersburg 1906, s. I, II, 103, 106.

başarılı, daha hızlı ve daha çevik atlılar olduğunu kabul ediyordu³⁰. Olağanüstü gayret ve Avrupalıların anladığı anlamdaki disiplinin eksikliği, sıklıkla uyuşturucu madde etkisi altında taarruza geçen askerlerden en fanatiklerinin Türk ordusu ana gövdesinin önünde ileri atılmasına ve böylece taarruza çıkan askerlerin kama düzeni almalarına yol açmaktaydı. Ancak, Roma ordularının *cuneus*³¹ diziliminin aksine, düzensiz oluşturulmuş bu okbaşı birliğinde yalnızca en hiddetli askerler yer aldığından Türklerin kama düzeni uç noktasında zayıflık göstermekteydi. Bu nedenle, düzenli ateş edebilen ve hatta mümkünse taarruz halindeki düşmana karşı ilerleme kaydedebilen sağlam bir savunma birliği, bu okbaşı birliğini geri püskürtülebilmekteydi. Geri çekilen “delibaşlar”, genellikle taarruza geçmiş ordunun ana gövdesinde kafa karışıklığına neden olmakta ve geri çekilmeyi kontrolsüz bir kaçışa çevirmekteydi. Yine de bu geri çekilme genellikle kısa bir mesafede sona ermekte ve geri çekilen askerleri takip eden süvariler, karşı taarruza geçen Türkler tarafından kolaylıkla yenilgiye uğratılabilmekteydi³².

Feldmareşaller Sachse-Hildburghausen ve Neippberg, 1769’da Avusturya Harp Şûrası için hazırladıkları notlarda, düşmanın ardından uzun süreli takibe girilmemesi³³ ve düşmanı takip etme riskini Hussar birlikleri, avcı piyadeler ile diğer gönüllü askerlerin bizzat kendileri üslenmedikçe ordunun yanaşık düzeninin korunması³⁴ gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunmaktaydı.

Maria Theresa’nın iki uzun ve yorucu savaşta Avrupalı düşmanlarına karşı topraklarını korumak zorunda kaldığı dönemde Türklerin savaşa girmekten kaçınması, Avusturyalıların şansına olmuştu. Avusturyalılar ile Türkler arasındaki çatışmalara verilen uzun arada, yani 1739 ile 1788 yılları arasında, Avusturya ordu teşkilatı yeniden yapılandırıp canlandırılırken, Türk ordusunda benzer bir iyileştirmeye gidilmemişti. Avusturya Harp Şûrası’nın Bâbîâli ile yeni bir çatışma olasılığının farkına vardığı yıl olan 1769’da en az iki Avusturyalı

³⁰ Feldmareşal Neippberg, Avusturya Harp Şûrası’na not, Avusturya Savaş Arşivleri, Viyana, *Mem* 1-8, 1769.

³¹ Kama Düzeni (ç.n.).

³² Feldmareşal Sachse-Hildburghausen, Avusturya Harp Şûrası’na not, Avusturya Savaş Arşivleri, Viyana, *Mem* 1-8, 1769.

³³ Avusturya Savaş Arşivleri, Viyana, *Mem* 1-8, 1769.

³⁴ Avusturya Savaş Arşivleri, Viyana, *Mem* 1-6, 1769.

feldmareşal tarafından iki teklif değerlendirilmeye sunuldu. Bu teklifler Türklere karşı uygulanacak taktik düzen için iki farklı plan içeriyordu. Bu makalenin yazarı Avusturya Savaş Arşivleri'nde söz konusu tekliflerin asıl metinlerine ulaşamamıştır, ancak söz konusu teklifleri değerlendiren iki uzun rapor mevcuttur ki Feldmareşaller Sachse-Hildburghausen ve Neippberg tarafından hazırlanan bu raporlar, özellikle ikincisi daha sonra bazı değişikliklerle kabul edilen teklif metinlerinin yeniden oluşturulmasına imkân tanımaktadır.

Bu yeni taktik düzen, ilk olarak yekpare uzun bir dikdörtgeni her biri en fazla 12 taburluk daha küçük parçalara bölen Ruslar tarafından geliştirilmişti (ki bu düzen yine de oldukça kullanışsızdı). Feldmareşal Rumiantsev 1774'te ordusunu her biri diğerini destekleyebilecek şekilde en büyüğü altı taburdan ve en küçüğü bir taburdan oluşan daha da küçük karelere bölmüştü. Rumiantsev bu düzendeki ordusuyla yürüyüşe geçmiş; humbaracıları ve avcı piyadeleri kanatlara yerleştirerek bu karelerden tek bir hat oluşturmuştu. Ruslar bu düzenle 30 Ağustos 1774'te Şumnu'da Türkleri yenilgiye uğratmıştı³⁵. Ordunun söz konusu düzen içindeki yürüyüşü açık arazide uygulanabilir bir hareket tarzıydı. Ancak Balkan harp sahasında bu tür açık araziler pek fazla değildi. Bu nedenle, Avusturya ordusunda düşmanla temas sağlanmadan hemen önce hızla ve kolaylıkla ayrı karelere dönüşecek kollar halinde yürüyüşe geçilmesini teklif edilmişti.

Feldmareşal Sachse-Hildburghausen, Türklere karşı uygulanacak yeni taktik yöntemlere duyulan ihtiyacı vurgulamak için Avusturyalılar ile Türkler arasındaki 1737-39 Savaşı'ndan birçok örnek vermekteydi. Feldmareşal, Cornia Muharebesi'ndeki (1739) ilk birlik geri kaçışlarının kanatlarda süvarilerin bulunduğu geleneksel muharebe düzeninin sonucu olarak yaşandığını belirtmekteydi. Bu geri kaçışlar nedeniyle, sayıca az olan Avusturya süvarileri, piyade hatlarını içine dalmış ve Avusturya kanatlarının çökmesine neden olmuştu. Öte yandan, Krozeka

³⁵ Georg Wilhelm Von Valentini, *Der Lehre vom Krieg*, c. 3 (Der Türkenkrieg), s. 18. Türklere yapılan savaşların Rusların taktik gelişimi üzerindeki etkisi için bkz. Bruce Menning, "G. A. Potemkin and A. I. Chernyshev: Two Dimensions of Reform and the Military Frontier in Imperial Russia", *The Consortium on Revolutionary Europe, Proceedings, 1980*, ed. D. G. Horward, Consortium on Revolutionary Europe, Atina, GA. 1980, s. I.

Muharebesi'nde hızlıca ve uzunlamasına oluşturulan bir piyade karesi, yoğun Türk taarruzunu geri püskürtebilmişti³⁶.

Hem Sachse-Hildburghausen'in hem de Neippberg'in desteklediği 1769 tarihli teklifte, humbaracıların köşelerde ve süvarilerin karenin merkezinde yer aldığı geniş ve uzunlamasına karelerin oluşturulması önerilmekteydi. Süvarilerin karenin içinde yerleştirilmesi, şüphesiz ki süvari sınıfının kullanışlılığını sınırlandıracaktı. Söz konusu taktik düzenin geliştirilmesi için epeyce çalışılmış olmalıydı. Ancak bu makalenin yazarı şu ana kadar bu yöndeki çalışmalara dair herhangi bir belgeye ulaşamamıştır. Yine de 18. yüzyılda Türklere karşı girişilen son savaş (1788-89 Savaşı), 1769 tarihli tekliften sonra değişiklikler yapıldığını göstermektedir.

Yukarıda sözü edilen notta, Feldmareşal Sachse-Hildburghausen, karelerden oluşan iki sıranın arasında ve her bir karenin arkasında süvarilerin yer aldığı küçük piyade karelerinin oluşturulması teklifini desteklemekteydi. Feldmareşal aynı zamanda kanatların hiçbir şekilde sadece süvarilerce korunmaması gerektiğini de vurgulamaktaydı. Bu düzen (bazı değişikliklerle) 1788 ve 1789 harekâtlarında kullanılmıştı. Sachse-Hildburghausen, teklif edilen taktik değişiklikler üzerinde yorum yapmanın yanı sıra, Avusturya ordusunda taktik ilkelerle ilgisi olmayan bir zayıflığa da dikkat çekmekteydi. Feldmareşal, Türk ordusunun Avusturya ordusu karşısında sadece sayıca üstün olduğu yönündeki görüşü dile getirmekteydi. Avusturyalıların, uygun taktik yöntemlere ve sağlam bir maneviyata sahip olmaları halinde, Türk "sürüleri" karşısında korkacak hiçbir şeyi olmamalıydı. Ancak Feldmareşal yine de sipahilerin ve yeniçerilerin hiddetli çılgınlıklarının eşlik ettiği üstün kuvvetlerce gerçekleştirilen bir Türk taarruzunun savunmadaki askerlerin kalplerine korku salabileceğini kabul etmekteydi.

1737-39 Savaşı'nda Avusturya birliklerinin geri kaçışlarının ana nedenlerinden biri, Türklerin yenilmez olduğuna dair inanç ve Türklerin gaddarlığı karşısında duyulan korkuydu. Sachse-Hildburghausen, çok sayıda Avusturyalı subayı ve hatta bazı generalleri kararlı bir Türk taarruzunun geri püskürtülemeyeceğine dair bir inanca sahip olmakla suçlamaktaydı. Bu tür korkular orduda düşük rütbeli askerlere kadar

³⁶ Avusturya Savaş Arşivleri, Viyana, *Mem* 1-8, 1769.

yayıyor ve bu korkunun ordunun morali üzerindeki etkisi felaketlere yol açıyordu. Türklerin insanüstü cesaretleri ve teke tek çarpışmalarda yenilmezlikleri hakkında da benzer “masallar” anlatılıyordu. Feldmareşal doğru olmadıklarını söyleyerek bu düşünceleri reddetmekteydi. Ayrıca bu düşmana karşı geçmişteki savaşlarda edindiği deneyimlerinde, savunma kuvvetleri sıraları bozmadıkça ve düşmanın kendi bulunduğu noktaya ulaşmasından önce kaçmadıkça, Türklerin *cheveaux de frises*³⁷ hatlarını “kırdığını” ve Avusturya hatlarına girdiğini asla görmediğini de söylemekteydi. Sachse-Hildburghausen 1739’daki harekâtlarda yaşanan çarpışmalardan verdiği örneklerde üstün Türk taarruz kuvvetlerinin düzeni, disiplini ve soğukkanlılığını koruyan Avusturyalı birlikler tarafından geri püskürtüldüğünü işaret etmekteydi. Öte yandan, cephe hattının kimi kısımlarında tek bir yayılım ateşinin ardından Avusturya askerleri soğukkanlılığını yitirip kaçmaya başlayınca, Türkler de doğal olarak savunma hatlarını kırmakta ve böylece Avusturya ordusunun tüm muharebe düzenini çökertmekteydi.

Sachse-Hildburghausen’in bu sorunu uzun ve ayrıntılı biçimde ele alması, Maria Theresa’nın orduda yaptığı reformlardan önce mücadele ruhunda yaşanan çöküşün ne kadar ciddi boyutlara ulaştığını göstermektedir. Yine de Türklere karşı verilen savaşlar arasındaki dönemde, Avusturya ordusu komuta kademesinin bu sorunun üstesinden gelebildiği görülmektedir. 1788 harekâtı sırasında Avusturya birliklerinin paniğe kapıldığı tek bir olay kayıtlara girmişti. Ancak bu olay çatışma sırasında değil, (21 Eylül 1788’de Şebeş’te) gece saatlerinde verilen yanlış alarm nedeniyle yaşanmıştı. Bu durumda bile, askerler arasında düzen yeniden sağlandıktan sonra Türklerin taarruzları kararlı biçimde geri püskürtülmüşü³⁸.

Osmanlı ile Avusturya arasında savaşın yeniden başladığı 1788 yılında, yeni fikirlerin sınanıp geliştirilmesi mümkün olabilirdi. Ancak ne yazık ki Türklere karşı daha önce yapılan savaşlarda olduğu gibi, bu savaşta da Avusturyalı liderler ilk başta çok yetersiz kalmış ve 1788 harekâtında herhangi bir açık muharebeye girişilememişti. Yaşı ilerlemiş Feldmareşal Lacy’nin komutasındaki ordu, çok sayıda kolorduya bölünmüş ve cephe hattına dağılmış durumdaydı; bu kolordular nihai

³⁷ Kazıklı tahkimat (ç.n.).

³⁸ Gilbert Auger, *Geschichte der K.K. Armee*, c. 2, Viyana 1887, s. 1066.

muharebeye girişemeyecek kadar zayıftı. Neyse ki Türkler de geniş çaplı bir taarruza girişme havasında değildi. Sadece Feldmareşal Loudon komutasında Hırvatistan'da bulunan kolordular Dubica ve Novi hisarlarını ele geçirerek ve Bosna topraklarının bir kısmını işgal ederek küçük başarılar kazanabilmişti. Rus kuvvetlerince desteklenen diğer kolordular ise Moldova'da Yaş ile Hotin'i ele geçirmişti. Yalnızca küçük çaplı kuşatma hareketleri yapılması nedeniyle 1788 harekâtı yeni taktiklerin sınanması için bir fırsat sunamadı.

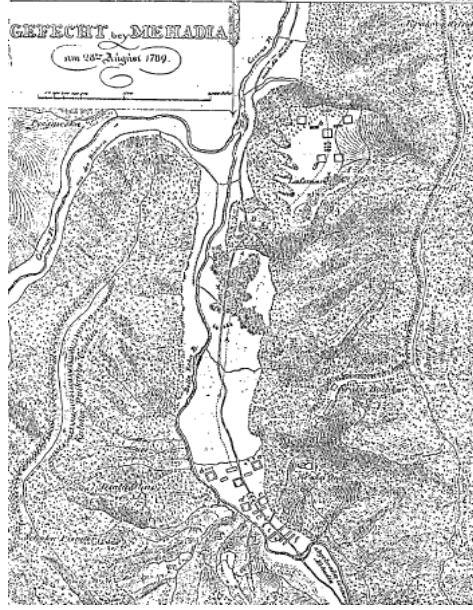
1789 harekâtı yaşlı ve hastalıklı Feldmareşal Hadik'in komutası altında başlamış ve Hadik, Türklere karşı kullanılacak taktiklerle ilgili ilginç bir direktif yayımlamıştı. Bu direktifin temelinde süvarileri merkezine yerleştiren ve böylece etkili bir taarruza çıkılmasını engelleyen hantal, hareketsiz ve büyük kareler oluşturulmasından kaçınılması ilkesi yatmaktaydı. Hadik, arka tarafı boyunca her iki kanatta yanaşık düzen olarak süvarilerin yerleştirildiği uzatılmış piyade kareleri oluşturulmasını önermekteydi. Süvarilerden oluşan ve dışa bakan yan kanatlar küçük piyade karelerince korunacaktı³⁹. Tabii ki bu öneri yalnızca genel bir kılavuz niteliğindediydi ve her bir kolordu komutanı kendi içinde bulunduğu duruma göre bu düzende değişiklik yapma konusunda takdir yetkisine sahipti (Sachse-Hildburghausen da daha önce, 1769 yılında, acil durumlarda bağımsız karar alabilmeleri için generallerin teşvik edilmesini önermişti). 1789 harekâtındaki asıl çatışmalarda, farklı kolordulara komuta eden generaller, aralarına yanaşık düzende süvarilerin dağıtıldığı ve kimileri tek bir tabur boyutuna kadar inen daha küçük boyutlu karelerden oluşan düzenleri tercih etmişti. Böylece her bir unsur, kendi yanındaki kare için koruma sağlamıştı. Küçük karelerden oluşan kademeli dağınık düzen veya dama tahtası dağılımı, söz konusu harekât boyunca kullanılan farklı düzenleri oluşturmuştu⁴⁰. Topçu sınıfı da yandan ateşle piyadelere ve süvarilere ilave koruma sağlayacak şekilde yerleştirilmişti.

1789 harekâtının büyük kısmı, yılın ilk aylarında hastalığı ağırlaşan Hadik'in yerine getirilen Feldmareşal Loudon'un komutasında gerçekleştirilmişti ki Avusturya ordusu Loudon'un komutası altında

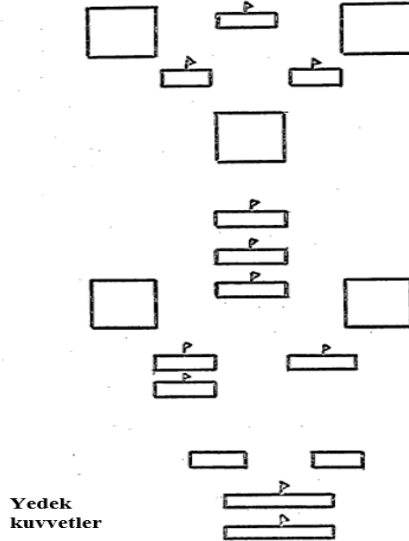
³⁹ *Österreichische Militärtische Zeitschrift*, 1825, c. 1, s. 7 (Bundan sonra *ÖMZ* olarak anılacak olan dergi Avusturya Askerî Mecmuası'dır [ç.n.]).

⁴⁰ *ÖMZ*, 1823, c. 3, s. 191.

nihayet yetkin bir lidere kavuşmuştu. Aynı yıl boyunca yaşanan az sayıdaki büyük çarpışmadan biri olan ve 23 Ağustos 1789'da gerçekleşen (Belgrad'ın yaklaşık 150 kilometre doğusundaki) Muhadiye Muharebesi, Avusturyalıların yeni taktiklerinin uygulanmasının tipik bir örneği kabul edilmektedir (bkz. aşağıdaki harita).

Avusturya Ordusu Muharebe Düzeni

Muhadiye Muharebesi'nde, Türk ordusu, vadi boyunca topçu birlikleriyle korunan güçlü konumlara sahipti ve asıl kuvveti güneybatı yönünde yüksekçe bir alana konumlanmıştı. General Clerfayt'ın komutasındaki Avusturya kolordusu düşmanın kuzeyine gelecek biçimde vadideki ana konumunu almıştı ve yan kanatlarında yer alan yüksek mevkiileri tahkim edilmiş konumlardaki beş piyade taburu, keskin nişancılar ve topçu birlikleriyle korumuştur. Vadideki ana kuvvet, dama tahtası dağılımı içinde her biri bir taburdan oluşan beş piyade karesi ile bunların arasına yerleştirilmiş 16 süvari grubundan oluşmuştu. Bu dizilimin gerisinde üç piyade taburu ve altı süvari grubu yedek olarak konuşlandırılmış durumdaydı.

Topçu atışıyla desteklenen yeniçerilerin Avusturya ordusu elindeki batı yamaçlarına yönelik taarruzu üç saat süren çetin mücadeleyle geri püskürtülmüş; bunun ardından General Clerfayt, ana kuvvetine Türk ordusunun asıl gövdesinin siper kazmaya başladığı Lassmare tepelerine saldırma emrini vermişti. Avusturyalılar vadi boyunca ilerlemiş ve Türk mevzilerine karşı Lassmare yamaçlarına tırmanmaya başlamıştı. Avusturya askerleri bu ilerlemede yukarıda sözü edilen düzeni korumuştur. Sachse-Hildburghausen'in 1769 tarihli notunda dile getirdiği Türklerin disiplinli ve kararlı karşı taarruz karşısında kaçmaya başlayacağı yönündeki görüşünün haklılığı da burada kanıtlanmıştı: Türk askerleri düzensiz biçimde kaçmaya başlamış; bir kısmı Belgrad'a doğru geri çekilirken, bir kısmı da dağlara sığınmıştı. Türkler arkalarında binden fazla ölü bırakmış; beş top ile bunların mühimmatı Avusturyalıların eline geçmiş ve 76 asker ile sekiz subay esir alınmıştı. Avusturya ordusunda ise yalnızca 38 asker hayatını kaybetmiş ve 79 asker yaralanmıştı⁴¹.

1789 harekâtının geri kalanı, çok sayıda çatışmayla ve başarıya ulaşan bir dizi kuşatmayla tamamlanmıştı ki bu kuşatmalardan en önemlisi Belgrad'ın ele geçirilmesiydi. Feldmareşal Loudon'un ordusu, Belgrad kuşatması sırasında iki kolorduya ayrılmıştı: bunlardan ilk asıl kuşatma harekâtını yürütürken ikincisi yardıma gelebilecek bir orduya karşı hazır beklemişti; ancak herhangi bir yardım ordusu ufukta görünmemişti. İki kolordudaki piyade birlikleri her biri bir ilâ altı taburdan oluşan karelere ayrılırken süvariler de gruplara bölünmüş ve

⁴¹ ÖMZ, 1825, c. 1, s. 146 ff.

böylece her bir bölümün bir sonraki bölüme destek sunması sağlanmıştı. Şehre yönelik asıl hücum kol düzeni içinde gerçekleştirilmişti⁴². Türklere karşı oluşturulan cephenin doğu kanadında, Avusturya ordusundan bir kolordunun desteklediği ve Suvorov'un komutası altında savaşıyan Rus askerleri iki muharebede (Fokşan ve Rimnik) başarı elde etmişti. Bu muharebelerde de dama tahtası düzeninde yerleştirilmiş piyade karelerinden oluşan muharebe düzeni, sayıca üstün Türk kuvvetlerine karşı başarı biçimde kullanılmıştı.

Montecuccoli ile Prens Eugene'nin komutası altındaki Avusturya ordularının kullandığı taktik düzenler, 1737-39 yıllarında felaketle sonuçlanan savaşta kullanılan taktik düzenler ve 1789'da uygulanan kare düzenleri karşılaştırıldığında, bir şablonun geliştiği görülmektedir. Montecuccoli ile Prens Eugene zamanında kullanılan düzenler, açık kanatların süvarilerle ve humbaracılarla korunduğu iki kol halinde ve yanaşık düzen sıralanmış piyade dizilimleri biçimindeydi ve uzatılmış kare düzeninin iptidai örneğini teşkil etmekteydi. 17. yüzyılın sonlarına kadar kullanımda kalan mızraklı askerler ve *cheveaux de frises*⁴³ hatları da Türklerin taarruzlarına karşı başarı getirmişti. Ayrıca Avusturya ordusu bu dönem boyunca zamanın en iyi generalleri tarafından ve yetkinlikle yönetilmekteydi.

Avusturyalılar 1737-39 Savaşı'nda bu mükemmel liderlikten mahrum kalmıştı; savaşta hemen önceki yıllarda ordu teşkilatı ve disiplini çok ağır şekilde bozulmuştu. Söz konusu yıllara kadar artık tamamen gelişen ve resmîleştirilen (talimnamelere bağlanan) ileri hat taktiklerin Türklere karşı kullanılmasının uygun olmadığı görülmüştü. Dahası, hat taktiklerinin iyileştirilmesine yönelik çabalar, eğitimlerin standart hale getirilmesi gibi paralel bir gelişmeyle desteklenmemişti. 1789 harekâtında kullanılan daha esnek kare düzenleri ise, Montecuccoli'nin veya Eugene'nin kullandığı düzenlerde olduğu gibi, kanatlardan veya geriden gelen saldırılara karşı bile aynı düzeydeki korumayı çok daha gelişmiş bir biçimde sağlayabilmişti.

Avusturyalıların Türklere karşı elde ettikleri başarılarında sadece 1789'da kullanılan yeni taktik düzenlerin etkili olduğunu söylemek, tabii

⁴² ÖMZ, 1825, c. 2, s. 3 ff.

⁴³ Kazıklı tahkimat (ç.n.).

ki, mümkün değildir. İyi askerî liderlik, daha iyi talim görmüş ve disipline edilmiş birlikler de bu başarılarda eşit derecede paya sahipti. Dahası, bu yıllara gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu gücünün doruk noktasını artık çoktan geride bırakmıştı ve Avusturyalıların elde ettiği bu zaferler, Türklerin Habsburg Hanedanı'na yönelik oluşturduğu tehdidi tamamen ortadan kaldırmıştı.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Arşiv Kaynakları / Archival Sources

Avusturya Savaş Arşivleri, Viyana

Avusturya Savaş Arşivleri, *Mem* 1-6, 1769

Avusturya Savaş Arşivleri, *Mem* 1-8, 1769

Avusturya Savaş Arşivleri, *Mem* 1-6, 1769

Avusturya Savaş Arşivleri, *Mem* 1-8, 1769

Feldmareşal Neippberg, Avusturya Harp Şurası'na not, Avusturya Savaş Arşivleri, *Mem* 1-8, 1769

Feldmareşal Sachse-Hildburghausen, Avusturya Harp Şurası'na not, Avusturya Savaş Arşivleri, *Mem* 1-8, 1769

Österreichische Militärtische Zeitschrift (=ÖMZ)

ÖMZ, 1825, c. 1

ÖMZ, 1823, c. 3

ÖMZ, 1825, c. 1

ÖMZ, 1825, c. 2

Kaynak Eserler / Primary Sources

AUGER, Gilbert, *Geschichte der K.K. Armee*, c. 2, Viyana 1887

BAIOV, A. K., *Russkaia armii v tsarstvovanie Imperatristsy Anna Ioannovny*, S.G. Knorus, St. Petersburg 1906

HOYER, Johann G., *Gechichte der Kriegskunst*, c. 2, Rosenbusch, Göttingen 1799

Maria Theresa, *Maria Theresa's Politisches Testament*, ed. Joseph Kallbrunner, Walter de Gruyter, Viyana 1952

MOTECUCCOLI, Raimund, *Besondere und geheime Kriegsnachrichten*, Weidmann, Leipzig 1736

VALENTINI, Georg Wilhelm Von, *Der Lehre vom Krieg*, c. 3 (Der Türkenkrieg), J. W. Boike, Berlin 1822

Araştırma ve İnceleme Eserleri / Secondary Sources

- BALISCH, Alexander, “Die Entstehung des Exerzierreglements von 1749”, *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs*, (1974), c. 27, s. 170-194
- BRAUBACH, Max, *Prinz Eugen von Savoien*, c. 5, Oldenbourg, Munich 1963
- DELBRUCK, Hans, *Geschichte der Kriegkunst*, c. 4, Walter de Gruyter, Berlin 1962
- MENNING, Bruce, “G. A. Potemkin and A. I. Chernyshev: Two Dimensions of Reform and the Military Frontier in Imperial Russia”, *The Consortium on Revolutionary Europe, Proceedings, 1980*, ed. D. G. Horward, Consortium on Revolutionary Europe, Atina 1980
- SZABO, Franz, *Kaunitz and the Reforms of the Co-Regency of Maria Theresa and Joseph II 1756-1780*, University of Alberta Doktora Tezi, Alberta 1976
- WALTER, Friedrich, *Die Österreichische Zentral Verwaltung*, ed. Heinrich Kretschmayr, A. Holzhausen, Viyana 1938
- WALTER, Friedrich, *Die Theresianische Staatsreform von 1749*, Verlag für Geschichte und Politik, Viyana 1958